बौद्धिक संपदा अधिकारात समाविष्ट असणारी नैतिक मुल्ये

डॉ. ई. जे. जगताप
कु. वैशाली शिवाजी जाधव
संशोधक विद्यार्थी, (वाणिज्य विभाग)
आण्णासाहेब मगर महाविद्यालय,
हडपसर, पु[illegible]

गोषवारा :

कोणत्याही व्यक्तीकडे असणारे विशेष कौशल्य म्हणजे त्याची बौद्धिक संपदा होय. आणि ही बौद्धिक संपदा सुरक्षित राहण्यासाठी भारत सरकारने अलीकडेच नव्या राष्ट्रीय बौद्धिक मालमत्ता अधिकार धोरणाला मान्यता दिली आहे. भारताचे राष्ट्रीय बौद्धिक संपदां अधिकार धोरण हे बौद्धिक मालमत्ता संबंधीत आस्थापना आणि संस्था यांच्या सर्व प्रकारच्या दरम्यान सहयोग करणे आणि सहकार्य करणे या उद्दीष्टाने आहे. बौद्धिक संपदा अधिकार जागतिक व्यापार संघटनेद्वारे प्रशासीत TRIPS कराराद्वारे 1986 मध्ये सादर करण्यात आला आहे. TRIPS द्वारे प्रथमच आंतरराष्ट्रीय व्यापार प्रणाली मध्ये बौद्धिक मालमत्ता कायदा परिचयास आणला गेला. "क्रिएटिव्ह इंडिया : इनेव्हेटीव इंडीया" या संकल्पनेवर आधारीत बौद्धिक मालमत्ता अधिकार आहेत. या बौद्धिक संपदा अधिकारात समाविष्ट असणाऱ्या नैतिक मुल्यांचा अभ्यास करणे आवश्यक असल्यामुळे याच उद्देशाने सदर संशोधन पेपर प्रस्तुत करण्यात आला आहे.

मुख्य मुद्दे :

आयपीआरची विभागणी, आयपीआर विभागणीत [illegible] बाबी, आयपीआरमध्ये समाविष्ट नैतिक मुल्ये.

प्रस्तावना :

व्यापार संबंधित बाजूवर विचार करतांना बौद्धिक संपदा अधिकार संबंधी TRIPS च्या वाटाघाटीत झालेल्या चर्चेनुसार 1986 मध्ये उरुग्वे फेरी दरम्यान GATT करारात एकसमान संरक्षण आणि भरीव समावेश यांच्या आधारावर बौद्धिक संपदा अधिकाराचा समावेश आंतरराष्ट्रीय व्यापार प्रणालीत केला. समाजातील सर्व घटकांमध्ये आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक स्वरुपाचे फायदे याबद्दल सार्वजनिक जागरुकता निर्माण करणे आवश्यक होते यामुळे आयपीआरची एक प्रगत पीढी निर्माण करुन त्याद्वारे मालक [illegible] हितसंबंध सांभाळण्यासाठी मजबुत आणि प्रभावी कायदे उपलब्ध करुन देणे, प्रशासनाला [illegible] देणे, त्याला आधुनिक

स्वरुप प्राप्त करुन घेणे, किंमत वाढीसाठी आयपीआरचे व्यापारीकरण करणे बौध्दिक मालमत्तेची चोरी थांबवणे यासाठी असणारी नियमावलीची यंत्रणा बळकट करणे याचबरोबर बौध्दिक मालमत्तेमध्ये शिक्षण, प्रशिक्षण, संशोधन आणि कौशल्य बांधणीसाठी मानवी संशोधनांचा विकास यासाठी संस्था आणि समता दोन्हीही मजबुत करुन त्याचा विस्तार करणे आवश्यक आहे. बौध्दिक संपदा अधिकार म्हणजे व्यक्तीच्या बौध्दिक मालमत्तेला संरक्षण देण्याचा अधिकाराचा यात समावेश केला आहे. याचा प्रमुख उद्देश म्हणजे सामाजिक हिताच्या दृष्टिने जनतेला काही मुलभूत अधिकार बहाल केलेले असतात. यातच घटनेने बहाल केलेले अधिकार आणि कायदयाने बहाल केलेल अधिकार यात जेव्हा मतभेद होतात आणि मग संघर्ष निर्माण होतो. तेव्हा याचा परिणाम अर्थव्यवस्थेवर होत असतो. म्हणून यासाठी नैतिक मुल्येही तितकेच महत्त्वाची ठरतात.

उद्देश :

1) आयपीआरचा उदय अभ्यासणे
2) आयपीआरची विभागणी अभ्यासणे.
3) आयपीआर विभागणीत समाविष्ट बाबींचा अभ्यास करणे.
4) आयपीआर मध्ये समाविष्ट नैतिक मुल्यांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती :

गुणात्मक संशोधन पध्दतीचा वापर

तथ्यसंकलन

1) संकेत स्थळांचा वापर
2) मासिकांचा वापर
3) पुस्तकांचा वापर

बौध्दिक संपदा अधिकार म्हणजे असा अधिकार की जो व्यक्तिच्या बौध्दिक सृजनशिलतेसाठी एका निश्चित वेळेत वापरण्यासाठी प्रदान करण्यात आलेला असतो. हा अधिकार आर्थिक दृष्टीने अतिशय महत्त्वाचा आणि मौल्यवान आहे. हा अधिकार संपादन केलेले व्यक्ति त्यांना असलेले अधिकार इतरांना उपयोगात आणण्यापासून नियम व अटींच्या आधारावर थांबवू शकतात. हा अधिकार आंतरराष्ट्रीय स्तरावर TRIPS द्वारा संरक्षित करण्यात आला आहे. हे वैयक्तिक अधिकार आहेत. हे देशाच्या सिमेच्या आत मान्य केले जातात आणि एका विशिष्ट कालावधीसाठी असतात. भारतात याचे नियमन औद्योगिक निती आणि संवर्धन विभागामार्फत केले जाते.

बौद्धिक संपदा अधिकार प्रामुख्याने पुढील प्रकारात विभागलेले दिसून [illegible].

1) कॉपी राईट

2) पेटंट

3) ट्रेडमार्ग

4) इंडस्ट्रीयल डिझाईन

5) जिओग्राफीकल इंडीकेशन

6) ट्रेड सिक्रेटस्

7) प्लान्ट स्पीसीश प्रोटेक्शन

बौध्दिक संपदा अधिकार प्रकारात समाविष्ट बाबी :

1) कॉपीराईट : कॉपीराईट कायदा 1957 अंतर्गत ज्या [illegible] आणि कला क्षेत्रातील रचनाकार आहेत. त्यांनाच हा अधिकार निर्धारित [illegible] उत्पादन, संचार, रुपांतरण, अनुवाद यांचा संबंध येतो.

2) पेटंट : पेटंट एक अधिकार आहे जो एखाद्या व्यक्तिला किंवा [illegible] एकदम नविन सेवा, तांत्रिक प्रक्रीया, उत्पादन किंवा डिझाईनसाठी [illegible] पेटंट आणि प्रक्रीया पेटंट याचा समावेश होतो.

3) ट्रेडमार्क : असे चिन्ह की जे एका विशिष्ट उपक्रम, उत्पादन [illegible] सेवा [illegible] उपक्रम, उत्पादन किंवा सेवा यांच्यापासून वेगळे दर्शविते. यात [illegible] चित्र, लेखाचित्र यांचा समावेश होतो.

4) इंडस्ट्रीयल डिझाईन : यामध्ये औद्योगिक क्षेत्रातील [illegible] वस्तु [illegible] असतो. यात वस्तुचा आकार, बाह्यस्वरूप, पृष्ठभाग, नमुना, रंग [illegible] भारतात मार्केटींग डिझाईनींग ॲक्ट 2000 अनुसार संरक्षित आहे.

5) जिओग्राफिकल इंडिकेशन : एखाद्या विशिष्ट क्षेत्रामध्ये [illegible] किंवा कृषी निर्मीत उत्पादनाचा यात समावेश होतो. तेथील उत्पादना[illegible]साठी मानांकित असते. याचा उद्देश लोकांना चुकीच्या प्रतिस्पर्ध्यां[illegible] थांबवणे हा असतो. उदा. दार्जिलिंगचा चहा.

6) ट्रेड सिक्रेट : यात व्यवसायाच्या संदर्भातील अनधिकृत [illegible] समावेश होतो. ही माहिती इतर कोणीही वापरु नये हा यामागचा [illegible] माहितीचा यात समावेश होतो.

7) प्लान्ट स्पी... ...शेतकऱ्यांनी किंवा उत्पादकांनी विकसीत केलेली कोणतेही नविन वान ... ...हाय याला Plant Species किंवा Agricluture Right Protection A... ...संरक्षित केले आहे.

आ... ...रिण्या करणाऱ्या नैतिक मुल्यांचा अभ्यास यात करणे आवश्यक आहे. कारण कोणत... ...आधारलेली अर्थव्यवस्था ही विकसीत, रचनात्मक आणि अभिनव स्वरूपाचे अ... ...ते भारतासारख्या विकसनशिल देशाला पूर्ण क्षमतेने बौध्दिक क्षमता प्रोत्साहित क... ...आवश्यक आहे. हा कायदा 12 मे 2016 मध्ये लागु करण्यात आला. राष्ट्रीय ... ...ही एक बाजार योग्य वित्तीय संपत्ती आहे. यालाच आर्थिकशास्त्र असेही म्हणत... ...ा मुख्य उद्देश गतिशिल उत्साहपुर्ण आणि संतुलीत बौद्धिक संपदा अधिकाराला ... ...म्हणजे बौद्धिक संपदा अधिकारांमध्ये जागरुकता निर्माण करणे जेणकरुन स... ...सामाजिक व सांस्कृतिक लाभ प्राप्त होऊ शकतील. याचा दुय्यम उद्देश म्हणजे ... ...नवनिर्मितीस चालना देणे आहे. याबरोबर आयपीआर ला कायदेशीर सा... ...या अधिकारात समाविष्ट होणाऱ्या जनतेला व्यापक आणि संतुलित स्वरुप प्राप्त ... ...याचबरोबर प्रशासनाच्या दृष्टीने आयपीआर आधुनिक आणि सुदृढ बनविणे हो... ...ाबर आयपीआर चे वाणिज्यीकरण करुन आयपीआर ला महत्व प्राप्त करुन देणे हे...

सारांश :

"... ...ा इनोव्हेटीव्ह इंडीया" या संकल्पनेवर आधारीत बौध्दिक संपदा अधिकार ... ...विकासाच्या दृष्टीने एक महत्वाचे पाऊल आहे. याद्वारे बौध्दिक मालमत्तेला मिळ... ...आणि नितीमुल्यांचा देशाच्या सर्वांगीण विकासाला फायदा होईल.

संदर्भसूची :

1) योजना ... 2017
2) ... 2017
3) Law ... ellectual Property Rights – V. K. Ahuja 3rd Edition. LexisNexis Public... N...
4) www.om... on... rg.in
5) IPR w... dia
6) www...
7) Intellec... ...rty Rights Author Miraj Pande, Khushdeep Dharni Publisher Phi lea... ...d. 2014 ISBN 812034989x, 9788120349896